

3. Волошина О.В. Роль сенсорної лексики у створенні художньої образності (на матеріалі англійської прози): Автореф. дис. канд. філол. наук / О.В. Волошина – К., 1994. – 23 с.
4. Зорівчак Р.П. Словесний образ у художньому перекладі / Р.П. Зорівчак // «Хай слово мовлене інакше...» – К., 1982. – 175 с.
5. Лаврова. С.Ю. Перцептивный образ как аксиологический знак художественного мира (на материале «Очерков» К.Д. Бальмонта) / С.Ю.Лаврова – М., 1992
6. Левик В.В. О точности и верности. // Перевод – средство взаимного сближения народов / В.В.Левик – М., 1987.- 376 с.
7. Мелько Х. Б. Функціональне призначення тактильної лексики в українському та англійському художньому мовленні (зіставний аспект) / Х. Б. Мелько // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. статей. – Вип. 9. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. – С. 225-228.
8. Овчинникова Л.О. Сенсорная лексика как средство выражения ценностной картины мира Ю.Н. Куранова: автореф.дис... кандидата филологических наук 10.02.01/ Л. О. Овчинникова – К., 2009. – 197 с.
9. Пермінова А.В. Відтворення англійської сенсорної лексики в українських віршових перекладах : автореф. на здобуття канд. філол. наук / А.В.Пермінова –К., 2003. – С. 5-7.
10. Рахіліна Е.В. Когнитивный анализ предметных имен: от сочетаемости к семантике / Е.В.Рахіліна /АДД, М., 1999.

УДК 811.161.2'373.422

Тараненко К.В.
(Дніпропетровськ, Україна)

ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ АНТОНІМІВ У ПОЕЗІЇ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Дослідження присвячене прагмалінгвістичному аналізу функціонування антонімів у сучасному поетичному тексті Сергія Жадана. Виявлені особливості індивідуальної мовленнєвої поведінки автора, складена модель мовної особистості поета крізь призму антонімичної системи його віршів.

Ключові слова: антонім, прагмалінгвістичний аналіз, мовна особистість, індивідуальна мовленнєва поведінка.

Исследование посвящено прагмалингвистическому анализу функционирования антонимов в современном поэтическом тексте Сергея Жадана. Выявлены особенности индивидуального речевого поведения автора, составлена модель языковой личности поэта сквозь призму антонимической системы его стихов.

Ключевые слова: антоним, прагмалингвистический анализ, языковая личность, индивидуальное речевое поведение.

This study is devoted to the pragmlinguistic analysis of the functioning of antonyms in modern poetic text written by Sergey Zhadan. Individual peculiarities of the author's verbal behavior are defined. The model of lingual personality of the poet is built through the prism of antonymous system of his poetry.

Keywords: *antonym, pragmlinguistic analysis, linguistic identity, individual verbal behavior.*

У центрі уваги сучасних лінгвістичних досліджень поряд із вивченням мовної картини світу, авторської психології, мовної особистості автора, виявлення відношень між мовними одиницями все частіше актуалізується проблема вивчення одиниць мови щодо адресанта повідомлення. Важливим аспектом усебічного опису одниць мовної системи стає дослідження їх безпосереднього функціонування у мовленні.

Проблемам дослідження мовних знаків у відношенні до мовної особистості автора у межах прагмалінгвістики приділяли увагу видатні лінгвісти Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бачевич, Ю. М. Караулов, Г. Г. Матвєєва, О. О. Пушкін, Ю. С. Степанов, І. П. Сусов. Їхніми зусиллями розроблена методологія прагмалінгвістичного аналізу функціонування мовних одиниць у тексті з позицій прояву мовної авторської індивідуальності. Залежно від об'єкта прагмалінгвістичного аналізу сучасні вчені виділяють функціональну (об'єктом є текст та мовні одиниці у його складі) та приховану (аналізуються адресант та адресат) прагмалінгвістику. У межах української мовознавчої науки методологія функціональної та прихованої прагмалінгвістики ще не пройшла повну наукову апробацію на жодному із типів мовних одиниць. Це нові напрями прагмалінгвістичної науки, які ще знаходяться на стадії детальної розробки проблемного поля. Однак навіть на цьому етапі стає зрозуміла доцільність подальшого дослідження функціональної прагмалінгвістики не лише для розвитку теорії мовної особистості, а й для всебічного вивчення мовних одиниць. Саме тому методика прагматичного аналізу мовної особистості у межах функціональної прагмалінгвістики набуває все більшої актуальності в сучасному мовознавстві.

Для дослідження мовної особистості нами були обрані універсальні лексичні угруповання – антоніми, оскільки саме вони можуть докладно репрезентувати індивідуальну манеру використання лексичних одиниць, а також особливості втілення цінностей особистості на мовному рівні. Для дослідження типів прояву індивідуальної мовленнєвої поведінки крізь призму антонімічної системи мови ми обрали віршовані тексти сучасного українського поета та прозаїка Сергія Жадана, оскільки, по-перше, його поетична мова наповнена поєднаними протилежностями, вираженими антонімами різноманітних типів, а, по-друге, його індивідуальна мовленнєва поведінка майстерно сполучає іронію, цинізм, біль, споживацтво із добром, романтикою, коханням та теплим внутрішнім світом. Вірші Сергія Жадана підкреслюють індивідуальний стиль модного поета, у якому тісно переплелися філософія, метафізика, екзистенція та стримана приглушена ліричність. Тому метою нашого дослідження став прагмалінгвістичний аналіз поетичного тексту Сергія Жадана, визначення типу його мовної особистості через призму вивчення антонімічної системи його віршів.

Першим етапом дослідження є визначення рівня вивчення мовної особистості. Ю. М. Караулов запропонував три такі рівні:

1) *нульовий* – структурно-мовний (вербально-семантичний) рівень, що демонструє ступінь володіння повсякденною мовою. На нульовому рівні відносно постійною частиною структури мовної особистості є комплекс збережених протягом достатньо довгого історичного часу структурних рис загальнонаціонального мовного типу, поняття якого використовується як гіпотетична передумова існування інваріантної частини. Ця інваріантна частина структури забезпечує можливість взаєморозуміння носіїв різних діалектів, можливість розуміння мовною особистістю текстів, що виходять далеко за межі часу її життя та функціонування;

2) *перший* рівень (лінгво-когнітивний або тезаурусний) вивчення мовної особистості встановлює ієрархію змістів та цінностей у її картині світу, у її тезаурусі. Звичайно, існує певна домінанта, яка визначається національно-культурними традиціями і суспільною ідеологією, зумовлює можливість виділення для мовної особистості у загальномовній картині світу її ядерної, загальнозначаючої, інваріантної частини, а також частини, специфічної і неповторної для цієї особистості;

3) *другий* рівень аналізу мовної особистості (мотиваційно-прагматичний) – виявляє мотиви та цілі, які зумовлюють її розвиток, поведінку, керують її текстотворенням та, як наслідок, визначають ієрархію змістів і цінностей у її мовній моделі світу [1].

Першими рівнями дослідження мовної особистості дослідники опікуються давно, другий став об'єктом посиленої уваги науковців останні десятиліття в аспекті розвитку психолінгвістики, теорії мовленнєвої комунікації, теорії мовленнєвих актів, прагмалінгвістики, когнітивної лінгвістики. Такий розвиток зумовлено посиленою увагою науковців різних наукових парадигм до людини не тільки як носія певної свідомості, що виконує якусь діяльність, але і як до носія мовної свідомості.

У межах функціональної прагмалінгвістики мовна особистість, як така, що добре володіє засобами мовного коду рідної мови в різних типах комунікативних ситуацій [2: 115], характеризується на основі функціонального мотивованого цілеспрямованого вибору мовних одиниць у дискурсі. Тому, звичайно, для вивчення функціонування антонімів у віршованому тексті нами був обраний другий рівень аналізу мовної особистості – мотиваційно-прагматичний. Цей рівень аналізу мовної особистості передбачає виявлення та характеристику мети, мотивів, інтересів, установок та інтенцій мовця. Мотиваційно-прагматичний рівень забезпечує закономірний перехід від оцінки мовленнєвої діяльності до її осмислення, визначає ієрархію змістів та цінностей у мовній картині світу. У межах антонімічної системи мовної особистості прагматичний рівень аналізу розрізняє спосіб взаємодії антонімічних відношень з іншими елементами лексичної системи та кореляцію з інтенціями особистості залежно від умов комунікації. Одночасне використання антонімів у мові виявляє сутність відношень, оцінок, цінностей окремої мовної особистості. Антонімічна система окремого мовця може формувати мотиваційну структуру мовної особистості, оперуючи діяльнісно-комунікативними потребами, зумовленими типом комунікативної ситуації.

З огляду на варіативність вираження мотиваційно-прагматичного рівня структури мовної особистості виділяють поняття типу мовної особистості. Він визначається як стійка структура, що відображає індивідуальні особливості суб'єкта, який вступив в комунікацію, і детермінуюча його мовленнєва поведінка [3: 118]. Виділяти типи мовних

особистостей можна за безліччю ознак (від частиномовних приналежностей до особистісних характеристик) узагальненням особливостей прояву індивідуальної мовленнєвої поведінки. Прояв індивідуальної мовленнєвої поведінки – це позбавлений усвідомленого мотивування, автоматизований, індивідуальний, стереотипний прояв мовленнєвої діяльності і дискурсивного мислення конкретної мовної особистості. Індивідуальна мовленнєва поведінка формується окремими стратегіями і тактиками мовної особистості та може виявлятися у специфіці побудови антонімічних відношень.

В актуалізації індивідуальних стратегій і тактик мовленнєвої поведінки виявляються індивідуальні особливості мовної особистості, які забезпечують її неповторність і формують індивідуальний тип. За дослідженнями Г. Г. Матвєєвої, індивідуальні особливості мовної особистості обумовлюють наявність таких дихотомій мовленнєвої поведінки: позитивна / негативна мовленнєва поведінка, центрована / кооперативна мовленнєва поведінка, статична / динамічна мовленнєва поведінка, інтуїтивна / сенсорна мовленнєва поведінка, інтровертована / екстравертована мовленнєва поведінка, [4; 5]. Саме ці дихотомії і складають для нас алгоритм подальшого дослідження індивідуальної мовної поведінки Сергія Жадана крізь призму антонімічної системи мови.

Для того щоб визначити позитивну чи негативну спрямованість мовленнєвої поведінки Сергія Жадана, ми проаналізували манеру побудови антонімічних пар у його поетичних текстах. Загалом, звичайно, автор проявляє тенденцію до реалістичної оцінки подій навколишнього світу, оскільки за допомогою антонімів фокусується на обох протилежних полюсах позначуваного явища, наприклад: *“Добре, коли тобі сняться підпільники та герої. // Погано, коли їх поява на тебе тисне”* [6]. Однак автор демонструє і негативну спрямованість мовленнєвої поведінки, тому що у 85% випадків не користується словниковою моделлю побудови антонімічної пари – зазвичай у його текстах на першому місці знаходиться антонім, який позначає негативний полюс оцінки явища. Наприклад: *“І ось малий стояв поміж них, обіймаючи кожного – // демонів із фаєрами, янголів із рваними крилами”* [6]. *“І озивається тепер до мене, і говорить зі мною, // пояснює мені речі – тасмні та очевидні”* [6]. Тому поруч із реалістичною, на перший погляд, оцінкою ситуації Сергій Жадан схильний виявляти песимізм: *“Тією вам на дахах, сонця на грахах”* [6]. З огляду на це характеризуємо спрямованість мовленнєвої поведінки поета як негативну.

Надалі визначимо центрованість чи кооперативність мовленнєвої поведінки митця, які виявляються у здатності автора створити діалог з читачем. Поезія Сергія Жадана характеризується високим ступенем залученості читача до діалогу, у тексті знаходимо повсюдні спроби створення ми-спільності: *“Ще існує відчуття, // що все гаразд, // та до пуття // це відчуття ні я, ні ти // в собі не можем віднайти, // тому сприймаємо життя // з відсутністю мети”* [6]. Образ читача завжди присутній у поетичному тексті. Автор регулярно демонструє впевненість у своєму погляді, проте ніколи не ігнорує думку інших. Саме тому можемо стверджувати про належність до кооперативної мовленнєвої поведінки, що об’єднує автора та читача у єдине ціле. Обрана автором стратегія солідаризації спрямована на демонстрацію близькості, спільності, однакості з комунікативним партнером. Репертуар стратегій складають тактики вираження згоди, приєднання до думки комунікативного партнера, створення ми-спільності, демонстрації готовності до співпраці, інтимізації (скорочення комунікативної і фізичної дистанції), розради, емоційної підтримки. Вона

підкріплюється також стратегією ширості, дотримуючись якої автор демонструє особливий, специфічний рівень довірливих стосунків між поетом та читачем. Розвінчати культ власної особистості допомагають зворотні антоніми: “Я ніде не **вчився** політекономіки, // і сам нікого не **вчив**” [6].

Для визначення динамічності чи статичності мовленнєвої поведінки проаналізуємо частини мови належність обраних поетом антонімів. Повсючас автор вдається до прийому нанизування дієслівних антонімічних пар, який створює особливий динамізм поезії та характеризує автора як людину, що звикла постійно перебувати у русі: “**І все є так, як повинно бути. // Все трапляється і все буває. // І серце його нас щоранку будить, // підтримує, // змушує, // убиває**” [6]. Життя сприймається автором як постійний рух, дія, процес, черга подій: “**Народжуйте веселих дітей. // Помирайте в своїх кімнатах. // Кидайте це чортове місто. // Повертайтеся в нього**” [6]. Сергій Жадан досить часто вдається до описів процесів, дій, рухів. Серед антонімічної системи його індивідуального авторського стилю легко помітити перевагу векторних антонімічних пар. Наприклад: “**Буде збирати на пляжах каміння // і викидати його в океан**” [6]. Підтвердженням належності мовлення Сергія Жадана до динамічної мовленнєвої поведінки є також використання поетом конверсивних антонімів, що позначають протилежно спрямовані, зустрічні дії або відношення в межах однієї спільної ситуації: “**Я вивозив теплих банкірів у приміські ліси. // Купував губернаторів і продавав голоси**” [6]. Поет зображує реальну дійсність як безперервний процес, відслідковує розвиток окремих подій, явищ, обставин: “**Але вона мовчала й дивилася, ніби дійсно втішалася // усім випадковим будинкам з дахами холодними. // І навіть коли можна було піти – вона лишалася, // і навіть коли можна було залишитись – вона виходила**” [6].

Якщо вдаватися до кількісних підрахунків, то серед виділених нами 54 антонімічних пар у поезії Сергія Жадана 2009 – 2013 років 67% – саме дієслівні антоніми. Такий факт спростовує сумніви про те, що поет Сергій Жадан виявляє динамічну мовленнєву поведінку, яка виразно формує його прагматичні стратегії та індивідуальний стиль.

Свідомість автора дуже рідко фіксується на образах, створюваних власною уявою чи фантазією. Зазвичай Сергій Жадан концентрується на реальних образах навколишньої дійсності, демонструючи сенсорну мовленнєву поведінку. Сенсорики живуть у просторі, який заповнений реальними предметами, поділений на території (зони впливу), наповнений запахами і несе масу відчуттів. Наприклад: “**А всім, хто лишається тут, у своїх вересневих будинках, // чоловікам і жінкам, дітям, старим і пропавшим, // всім, хто просіює час в аптеках, школах, на ринках, // всім, хто збирав обайливо свої кольори і пахощі**” [6]. За допомогою антонімів автор прагне спростувати ілюзії інтуїтивного сприйняття дійсності та повернути читача до реальності: “**Немає жодних невірних і жодних святих, // немає жодних відмічених і жодних простих, // жодних партнерів, жодних, синок, ворогів – // є лише наше сонце, вмерзле поміж снігів**” [6].

Дихотомія екстравертованої чи інтравертованої мовленнєвої поведінки виявилася найскладнішою для аналізу. Проте ми визначили приналежність Сергія Жадана до екстравертів. Екстравертована мовленнєва поведінка відрізняється розгорнутою, зовнішньою спрямованістю мовленнєвої особистості на реципієнта. Тобто об’єктивна реальність є первинною, а своє внутрішнє вторинним: “**Земля нагрівається і охолоджується.**

// I ти нагріваєшся і охолоджується // разом із нею” [6]. Такими паралельними антонімами автор підкреслює своє єднання із зовнішнім світом та залежність від нього. Те, що відбувається навколо поета, – це і є об’єктивна реальність, а він – лише її частина, і життя цілком залежить від того, що відбувається навколо: *“Прийде весна, говорили вони, // кинемо все й поїдемо звідси” [6].*

Проаналізувавши антонімічну систему поетичної мови Сергія Жадана з позицій функціональної прагмалінгвістики, складено портрет мовної особистості поета. Цілеспрямоване функціональне вживання антонімів характеризує поета у прояві негативної, кооперативної, підкреслено динамічної, сенсорної, екстравертованої мовленнєвої поведінки. Прагмалінгвістичний аналіз антонімів у межах мовленнєвої поведінки окремого мовця проводився на основі дослідження лексичного складу антонімів, їх частини-мовної належності, функціонального виду, частотності вживання та способів побудови антонімічних пар. Складена модель мовної особистості ще раз підтверджує думку про універсальність антонімії як мовної та мовленнєвої категорій, оскільки функціонування антонімів у тексті є вагомим критерієм прагмалінгвістичного аналізу мовної особистості та мовленнєвої поведінки.

Отже, у результаті прагмалінгвістичного аналізу функціонування антонімів у поетичному тексті Сергія Жадана складена модель його мовної особистості та виявлені особливості індивідуальної мовленнєвої поведінки автора. Не вивченим залишається прагмалінгвістичний аналіз антонімів з метою створення не індивідуального, а загального портрета мовленнєвої поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность [Текст] / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
3. Горло Е. А. Прагмалінгвістический анализ письменного поэтического текста / Е. А. Горло // Основные проблемы современного языкознания. Материалы всероссийской научной конференции: в 2 ч. – Астрахань : АГУ, 2007. – С. 116 – 121.
4. Матвеева Г. Г. Диагностирование личностных качеств человека по его речи. Спецкурс. – Ростов-на-Дону, 1998. – 82 с.
5. Матвеева Г. Г. Количественное употребление языковых единиц как форма активизации нюансов смысла в скрытой прагмалінгвістике / Г. Г. Матвеева // Language and Communication Journal. – Issue 1. – Rostov-on-Don, 2001. – P. 89 – 92.
6. Поетичні майстерні. Сергій Жадан. Вірші [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://maysterni.com/user.php?id=161&t=1&sf=1>